

author believes that high level of democratic consolidation in society can be developed only in opened and organized expert community civil dialogue with authorities. The task of introducing a civil dialogue system of state-management relations is necessary for stabilize social relation and important element of democracy consolidation in contemporary Ukraine.

Key words: civil dialogue, power institutions, civil society organizations, Poland

Лесняк Виталий. Зарубежный опыт обеспечения основных институциональных базисов гражданского диалога (на примере Республики Польша). В статье анализируется сущность гражданского диалога, условия и механизмы его реализации в Польше. На основе изучения научной литературы и законодательных норм достигнуты основные задачи исследования. Определены условия развития гражданского общества в Польше, институциональные основы гражданского диалога. Особое внимание уделяется определению основных принципов партнерства и форм финансового и внефинансового сотрудничества между институтами власти и организациями гражданского общества в Польше. В результате исследования подтверждается, что основным правовым инструментом сотрудничества между органами государственного, местного управления и неправительственными организациями является Закон о деятельности общественной пользы и волонтиариат, который определяет, прежде всего, механизмы взаимодействия и правовую базу для дотирования общественно полезной деятельности, которую осуществляют общественные организации. В процессе анализа обобщаются положительные элементы польского опыта в создании механизмов сотрудничества между общественными организациями и институтами власти. В статье подчеркнуты принципы конституционно-правовой и политической институционализации гражданского диалога в Польше. Понятие «гражданского диалога» рассматривается как один из важнейших институтов консолидированной демократии и демократии участия, обеспечивающий усиление демократических процедур в современном обществе. По нашему мнению, благодаря обеспечению открытым экспертным обществом гражданского диалога с институтами власти вполне вероятным выступает достижение высокого уровня демократической консолидации в обществе. Задача внедрения гражданского диалога в систему государственно-управленческих отношений является необходимым условием стабилизации общественных отношений, важным элементом обеспечения демократической консолидации в современной Украине.

Ключевые слова: гражданский диалог, властные институты, организации гражданского общества, Польша.

Стаття надійшла до редколегії
19.09.2017 р.

УДК 329(52)(045)

Наталія Хома

Еволюція партійної системи Японії

Проаналізовано процеси становлення та розвитку партійної системи Японії. Охоплено період від кінця XIX ст., коли стартував процес партійного будівництва, до сьогодні. Констатовано, що виникненню політичних партій в умовах військово-феодалних відносин у Японії сприяв розвиток капіталістичних відносин. Розкрито вплив на партійну систему практики «партійних кабінетів». Проаналізовано роль партій під час «демократії Тайсьо», коли відбулося піднесення ліберально-демократичних цінностей. Акцентовано увагу на впливі на партійну систему економічної депресії (1929–1933 рр.) та посилення впливу в політичних структурах мілітаристів. Досліджено період партійної системи Японії з наявністю домінуючої партії (1955–1993). Розкрито вплив політичної культури японців на підтримку ними політичних партій. Констатовано, що, попри велику кількість сучасних партій, у Японії лише обмежена їх кількість має реальний доступ до влади.

Ключові слова: Японія, політична партія, партійна система.

Постановка наукової проблеми та її значення. Однією з партійних систем, яка нині проходить активний процес реформування, є японська – малодосліджена в Україні партійна система, що лише нещодавно привернула увагу як предмет політологічних розвідок у вітчизняній науці. Водночас ця партійна система має достатньо тривалу історію та демонструє різноманітні модифікації партійного співіснування. Попри те, що Японія є відданою традиціям країною, її політичне життя, зокрема й партійна система, проходять новітні трансформації. З'ясувати, як Японії вдається зберігати традиційність у політиці та водночас реагувати на сучасні виклики часу, трансформуючи, зокрема, партійну

систему, – наше дослідницьке завдання. Така наукова розвідка актуальна в контексті вивчення широкого процесу активізації суспільних модернізацій у країнах різного рівня розвитку й можливостей під впливом глобалізаційних та інших викликів.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Проблематика партійної еволюції в Японії увиразнилася насамперед в історичних дослідженнях, пов'язаних з аналізом участі Японії в Другій світовій війні, повоєнними реформами та становленням представницької демократії (Н. Беседіна, В. Макаренко, Л. Павлішина, С. Петрова й ін.). Серед політологічних досліджень вітчизняних авторів виділимо науковий доробок Т. Іванець, котра приділяє увагу трансформаційним процесам у сучасній японській партійній системі. Також цінні вивчення політичної культури японців (М. Накатані, Ю. Ткач та ін.), крізь призму яких уможливорюється розгляд електоральних преференцій, партійної підтримки японцями національних об'єднань громадян.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Існують різні підходи до розгляду початку партійного будівництва в Японії. Їх щонайменше два:

– першою партією є Айкоку кото («Суспільство патріотів», також трапляється переклад «Патріотична громадська партія»), яка створена в 1874 р.;

– першими партіями були Дзіюто (Конституційна ліберальна партія, 1881) та Кайсинто (Партія конституційних реформ, 1882). Це були партії міської й сільської буржуазії, на противагу яким уряд одразу створив проурядову партію – Тейсейто (Конституційна імператорська партія). Остання, однак, була нечисленною й не відігравала якоїсь значної ролі в політичному житті.

Утім, які б об'єднання громадян не відповідали формату політичної партії й, відповідно, не уважалися першими, погоджуємося з Н. Беседіною, що саме прискорений розвиток капіталізму викликав їх появу в Японії, адже розвиток цієї держави довгий час відбувався в межах військово-феодалних відносин, що не сприяло появі партійних утворень [1, с. 141–142].

Після проголошення конституції (1889) сформовано перший парламент (1890). Це великий крок уперед: японський законодавчий орган був першим на теренах Азії. Фактично від зародження парламентаризму японські партії поступово починали утверджуватися як політичні актори. Утім, «недостатня організованість і розмитість ідеології політичних партій Японії не сприяли встановленню парламентської практики правління в країні впродовж 1890–1898 років» [1, с. 142], а переважний вплив на розвиток внутрішньополітичної ситуації мали чотири найголовніші клани: Сацума, Тьосю, Тоса, Хідзен [2, с. 348]. Лише в 1901 р. відбувся перехід до «партійних» кабінетів. Найбільш впливовою партією була Сейюкай (Партія друзів конституційної політики, утворена в 1900 р. на базі партії Дзіюто). У цей час уже можна констатувати зростання впливу політичних партій, причиною чого, імовірно, була зміна покоління політичних діячів: «на зміну самураям із південно-західних князівств почали приходити випускники університетів, які вирізнялися не тільки освітою та життєвим досвідом, а й походженням» [1, с. 142]. Але загалом японські партії початку ХХ ст. діяли за непростой політичної ситуації: кількість виборців була дуже обмежена (1–3 % населення країни), низька політична культура основної маси населення, наявність невиборної й не передбаченої до розпуску палати перів, невідповідність парламенту уряду, призначуваному імператором, тощо.

Роль партій у визначенні політики країни зросла аж в епоху «демократії Тайсьо» (1912–1926), коли відбулося піднесення ліберально-демократичних цінностей. Найважливішими з новацій періоду Тайсьо були запровадження загального виборчого права (1925 р., для чоловіків) і формування перших пролетарських партій. Подальша прискорена індустріалізація й модернізація економіки привели до значного розширення прошарку японської торгово-промислової буржуазії, яка активно домогалася відповідного посилення політичних позицій і права впливати на державну політику [5, с. 171], а партії якраз і були тим важелем впливу бізнесу на владу [6, с. 5], способом лобіювати його інтереси перед урядом.

Отже, під час «демократії Тайсьо» відбувся перехід до т. зв. «партійних кабінетів» (урядів, що формувалися домінуючими в парламенті політичними партіями). «Саме вимога кенсей («конституційного уряду») була головним політичним гаслом епохи “демократії Тайсьо”» [1, с. 143]. Партійні уряди керували Японією впродовж 1918–1932 рр. (із перервою в 1922–1924 рр.). Але «демократія Тайсьо» не отримала подальшого розвитку в довоєнний період через низку причин (нерозвиненість економічних і соціальних структур, відсутність усталених демократичних традицій, політична непослідовність, зміни в політичній системі мали «косметичний» характер і жоден із недемократичних та позаконсти-

туційних інститутів не був ліквідований). Н. Беседіна виокремлює ще один чинник – зовнішньополітичний: почалася (1929 р.) «світова економічна криза, унаслідок якої змінилась економічна і політична кон'юнктура, а партійні кабінети не змогли витримати натиск військових» [1, с. 144]. Це й спричинило посилення впливу в політичних структурах мілітаристів, які заперечували демократичні формати розвитку. Останній партійний кабінет у 1932 р. став завершенням епохи партійних урядів у Японії. Натомість відбувся реверс до антидемократичної системи військово-бюрократичного управління.

Упродовж багатьох років японські партії зміцнювались у своїх позиціях, створювалися партії нових ідеологічних напрямів. Наприклад, у міжвоєнний період з'явилися соціалісти та комуністи. Однак військова диктатура загальмувала процес японського партійного будівництва в 1930–1949 рр. Диктатура вкрай руйнівню вплинула на розвиток політичних партій як значущого інституту прогресивної політичної системи. Партії лівого спрямування були заборонені, а за участь у їхній діяльності передбачено кримінальну відповідальність (санкція – каторжні роботи). Також різко звузилися можливості парламентських партій вплинути на політику країни через мінімізацію функцій парламенту.

Із початком Другої світової війни в Японії під тиском мілітаристів формується «нова політична структура», яка передбачила саморозпуск усіх партій та об'єднання їхніх лідерів у Рух допомоги трону, керівним органом якого стала Асоціація допомоги трону. І лише в післявоєнний період відбувся партійний реверс, почали відроджуватися старі та засновуватися численні нові партійні структури.

Перші коаліційні уряди були недовготривалими: травень 1947 – лютий 1948 рр. (уряд соціаліста Т. Катаями), лютий – жовтень 1948 р. (уряд демократа Х. Асиди). Уже в лютому 1949 р. відбулися парламентські вибори (до Палати представників), за результатами яких не було потреби створювати коаліцію, оскільки Демократично-ліберальна партія¹ отримала абсолютну більшість місць. Своім головним опонентом партія розглядала Соціалістичну партію Японії (СПЯ), і всі наступні 38 років не припинялося протистояння керівної (ЛДПЯ) та опозиційної (СПЯ).

Серйозного впливу в післявоєнний період набирають соціалістична та комуністична партії Японії, що змушує в 1955 р. дві потужні партії (консервативну й ліберальну) об'єднатися в єдину Ліберально-демократичну партію Японії (ЛДПЯ), яка в післявоєнний період стає правлячою. Незважаючи на майже сорокарічний період домінування, ЛДПЯ мала труднощі в площині партійної монолітності. Партія представляла інтереси великого капіталу, була організатором економічного піднесення, підвищення життєвого рівня населення [8, с. 127]. Але із завершенням економічного буму на початку 1970-х років потуга партії зменшилася: загострилися внутрішньопартійні фракційні суперечності, а на базі відламків ліберальних демократів утворилися нові структури (Новий ліберальний клуб, Консервативна партія та ін.).

Великим у Японії є вплив на політику буддизму. Зокрема, потужним, починаючи від 1950–1960 рр., був вплив Сака Гакай (Суспільство встановлення цінності): його найменше підтримував той прошарок селян, які мігрували в міста. Оскільки Конституція Японії забороняє політичну діяльність релігійних організацій, то Сака Гакай створила окрему партію – Комейто (Партія чистої політики).

Упродовж кількох десятиліть соціалісти були в опозиції до ЛДПЯ, але через внутрішні суперечності в Соціалістичній партії Японії (СПЯ) ця партія розділилася на дрібніші та перестала бути противагою ЛДПЯ. Так, у 1960-х рр. від правого крила СПЯ утворено правоцентристську Партію демократичного соціалізму (ПДС); її можна порівняти з британськими лейбористами. Опорою ПДС була права профспілка «Домей», котра увиразнювала інтереси «робітничої аристократії» великих технологічно сучасних виробництв.

Отже, у 1955–1993 рр. партійна система Японії відповідала типу «система з домінуючою партією» (за Дж. Сарторі): цією силою була ЛДПЯ. У 1993 р. однопартійне домінування порушено. Довгострокову політику ЛДПЯ критикували не лише соціалісти, а й самі однопартійці, яким видавалася очевидною потреба політичних реформ. ЛДПЯ не поступилася на виборах 1993 р., але й розкололася: від неї відійшли Партія японського відродження та Нова партія Сакігаке. Уряд 1993 р. лідера Нової партії Японії М. Хосокави був коаліцією сил, опозиційних до ліберальних демократів (сюди входила низка партій – СПЯ, Партія японського відродження, Комейто, Демократичної соціалі-

¹ Назва Ліберально-демократична партія Японії (ЛДПЯ) використовується з 1955 р., після низки внутріпартійних реформ: переіменування Демократично-ліберальної партії на Ліберальну (1950), об'єднання Ліберальної партії із Демократичною (1955).

тичної партії, Нової партії Японії, Нової партії Сакігаке, СДПО). Загалом коаліція, яка протистояла ліберальним демократам (т. зв. анти-ЛДП), була в парламенті увиразнена вісьмома фракціями від семи партій, які згуртовані опозицією до ліберальних демократів, але не мали внутрішньої політичної єдності. У контексті останнього не дивно, що уряд М. Хосокави пішов у відставку через вісім місяців, а наступний (прем'єра Ц. Хати, лідер Партії японського відродження) – уже через два. Про слабкість анти-ЛДП свідчить і той факт, що вже в 1994 р. прем'єр-міністром став соціаліст (Т. Мураяма), якого підтримала ЛДПЯ. Попри те, що з 1955 р. ліберальні демократи та соціалісти незмінно суперничали, ними укладено такий несподіваний для японської спільноти альянс.

Отже, із 1993 р. розпочалась ера коаліційних урядів і несподіваних міжпартійних альянсів [7, с. 85]. Досвід коаліційної влади Японія вже мала (вище нами згадувалося про них), але ці спроби в повоєнний час не були успішними.

Безумовно, на архітектуру партійної системи Японії, підтримку японськими виборцями певних партій істотно впливає домінуючий тип політичної культури. У Японії маємо справу з політичною культурою, яка об'єднує чотири види підкультур (консервативна, клієнтська, ліберальна та «нова політична культура») [10, с. 19], кожна з яких характерна для певної частини японського електорату. Консервативна політична культура (властива здебільшого для людей похилого віку й жителів сільської місцевості) є аж ніяк не західним традиціоналізмом: у його основі – колективність у прийнятті рішень, ієрархія, диктат «згори» політичних цінностей [9, с. 300]. Клієнтська політична культура «характеризується низькою політичною участю, але високим ступенем довіри до влади»; цей тип культури підтримується «білими комірцями» [9, с. 300]. Ліберальна політична культура фактично є офіційною в Японії; це суміш західного лібералізму і японського традиціоналізму. «Нова політична культура» виникла, припускаємо, як результат традиційно низького ступеня політичної участі японців. Носіями цього типу політичної культури перевагу віддано не долученню до партій, а до громадських організацій, котрі займаються конкретними проблемами в окремих сферах. Тобто виразники «нової політичної культури» (а таких є понад 28 % [10, с. 19]), які вважають себе або аполітичними, або ж максимально незалежними, через що й не підтримують жодної політичної сили. Їх вирізняє низький ступінь довіри до влади, перевага у зверненні до влади напряму, а не через політичні партії. Виразниками «нової політичної культури» є переважно високоосвічена молодь із високим рівнем абсентеїзму.

Бачимо, що політична культура Японії синтезувала традиційні та ліберальні цінності. Її особливістю є низька довіра до виборних органів влади й симпатія до бюрократії. Політична участь японців найбільш виражена процедурою голосування (носії «нової політичної культури» навіть у виборах рідко беруть участь), а долучатися до політичних партій, виражено підтримувати їх для японців не властиво. Ще в довоєнний період ідеї влади імператора, високий авторитет бюрократії були не просто нав'язані народові правлячою верхівкою, але й підтримані населенням. А в післявоєнний період, попри всі успіхи демократизації, політичні партії так і не змогли завоювати широку громадську підтримку. На переконання Н. Лобковської [4], Японія є прикладом несуперечливого співіснування патерналізму та демократичних принципів у політиці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Особливостями сучасної японської партійної системи є обмежена кількість партій, які мають реальний доступ до влади (перевага залишається за великими партіями); фракційність, притаманна партійним утворенням; відсутність чітко визначених ідеологічних відмінностей у різних партіях [3, с. 120]. Характерна риса – японських партій – це те, що з самого початку вони створювалися не як інструмент для протесту та відстоювання певних індивідуальних інтересів, а як один із механізмів влади, направлений проти опозиції. Партії в Японії є, передусім, інструментом впливу в парламенті, тому отримання парламентського представництва – це їхня основна мета.

У процесі трансформації партійної системи Японії помітні дві ключові події: 1) крах «системи-55» в 1993 р. з приходом до влади семипартійної коаліції без ЛДПЯ (ліберал-демократи втратили можливість одноосібно домінувати в політичному житті країни, почався період коаліцій); 2) прихід до влади Демократичної партії Японії (ДПЯ) у 2009 р. (ця подія оживила процеси в партійній сфері – починають активно виникати нові партії, які вливаються в політичне життя Японії). На виборах 2012 р. ЛДПЯ змогла повернути собі владу, що свідчить про те, що опозиційні партії наразі заслабкі, щоб не просто прийти до влади, але й утримати її. Це підтвердили й дострокові вибори 2014 р., на яких

ЛДПЯ з великим відривом випередила інших кандидатів (ДПЯ, Партію інновацій, Комейто, Комуністичну партію та ін.). Утім, на 22.10.2017 р. заплановані наступні (також позачергові) вибори, де електоральна палітра може видозмінитися.

Загалом у Японії на сучасному етапі зареєстровано кілька тисяч політичних партій, однак більшість із них нечисленні, діють виключно на регіональному рівні, жодного впливу на політичне життя країни не мають. Реальна влада зосереджена в обмеженій кількості партій, які мають своє представництво в парламенті, але трансформаційні процеси в традиційній консервативній Японії стають дедалі стрімкішими.

Джерела та література

1. Бесседина Н. В. Повоєнні реформи та становлення представницької демократії в Японії / Н. В. Бесседина // Історична пам'ять. – 2012. – № 28. – С. 140–154.
2. Все о Японии / [сост. Р. И. Царева]. – Москва : Профит Стайл, 2008. – 608 с.
3. Іванець Т. Структура та особливості сучасної партійної системи Японії / Т. Іванець // Вісник Маріупольського державного університету. – Серія «Історія. Політологія». – 2014. – № 11. – С. 115–121.
4. Лобковская Н. И. Социокультурная детерминация политических традиций Японии : автореф. дис. ... канд. филос. наук : 09.00.13 / Лобковская Надежда Ивановна. – Ростов-на-Дону : Ставропольский гос. ун-т, 2008.
5. Макаренко В. В. «Мэйдзи исин»: стадийные особенности генезиса капитализма в Японии / В. В. Макаренко // Народы Азии и Африки. – 1980. – № 2. – С. 167–176.
6. Овсянников Н. В. «Демократия Тайсе»: судьба либерализма в Японии в первой половине XX в. / Н. В. Овсянников // Вестник Московского университета. – Серия 13 : «Востоковедение». – 2008. – № 1. – С. 3–13.
7. Павлішина Л. Ф. Особливості та труднощі переходу Японії від «системи 55 року» до коаліційного правління / Л. Ф. Павлішина // Сходознавство. – 2012. – № 57–58. – С. 85–94.
8. Петрова С. В. Партийная система Японии: особенности формирования и функционирования (по итогам последних парламентских выборов) / С. В. Петрова // История и историки в контексте времени. – 2003. – № 1. – С. 126–141.
9. Ткач Ю. Політична культура сучасного японського суспільства / Ю. Ткач // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 45. – С. 300–305.
10. Nakatani M. Political Culture with Comparative Perspective / M. Nakatani. – Meijigakuin University, 2006. – 26 p.

Khoma Nataliya. The Evolution of the Party System of Japan. The processes of formation and development of the party system of Japan are analysed. Covered the period from the end of the XIX century, when the party construction process started, until today. It was stated that the emergence of political parties in the context of military-feudal relations in Japan, contributed to the development of capitalist relations. The influence on party system practice of «party cabinets» is revealed. The role of parties during the «Taishō Democracy» was analysed when the liberal-democratic values grew. It focuses on the influence on the party system of economic depression (1929–1933) and the strengthening of influence in the political structures of the militarists. The period of the party system of Japan with the presence of the dominant party (1955–1993) is researched. The influence of the Japanese political culture on the support of their political parties is revealed. It is stated that, despite a large number of modern parties in Japan, only a limited number of them, has real access to power.

Key words: Japan, political party, party system.

Хома Наталия. Эволюция партийной системы Японии. Анализируются процессы становления и развития партийной системы Японии. Охвачен период с конца XIX в., когда стартовал процесс партийного строительства, до сегодня. Констатируется, что возникновению политических партий в условиях военно-феодалных отношений в Японии способствовало развитие капиталистических отношений. Раскрывается влияние на партийную систему практики «партийных кабинетов». Анализируется роль партий во время «демократии Тайсё», когда произошел подъем либерально-демократических ценностей. Акцентируется на воздействии на партийную систему экономической депрессии (1929–1933) и усилении влияния в политических структурах милитаристов. Исследуется период партийной системы Японии с наличием доминирующей партии (1955–1993). Раскрывается влияние политической культуры японцев на поддержку ими политических партий. Констатируется, что, несмотря на большое количество современных партий в Японии, лишь ограниченное их количество имеет реальный доступ к власти.

Ключевые слова: Япония, политическая партия, партийная система.

Стаття надійшла до редколегії
03.10.2017 р.